

Костюк Т.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ВИЩОЇ ОСВІТИ

Інтернаціоналізація вищої освіти наразі є актуальним предметом дослідження серед науковців в усьому світі. Очільники закладів вищої освіти, національні законодавчі органи та міжнародні актори, такі як Європейський Союз та ЮНЕСКО, визнають інтернаціоналізацію вищої освіти запорукою стійкого розвитку галузі. Зростання акценту на інтернаціоналізацію призвело до диверсифікації контекстів викладання та навчання у вищій освіті і призвело до зростання потреби у пошуку відповідних підходів, багатоманітність яких спричиняє плутанину в науковому дискурсі. Фокус уваги цього дослідження зосереджено на концептуальних відмінностях транснаціоналізації та інтернаціоналізації на інституційному та національному рівнях.

Ключові слова: інтернаціоналізація вищої освіти, транснаціональна вища освіта, категорії вищої освіти, європейський досвід, Україна.

Постановка проблеми. Економічний вимір розвитку глобалізованого світу наклав відбиток на усі сфери суспільно-політичного життя соціуму, закріпивши у вжитку стійкі кліше і словосполучення. Освітня галузь не стала винятком, говорячи про економіку знань, інтернаціоналізацію вищої освіти (далі – ІВО), транснаціональну вищу освіту (далі – ТВО). Проте відсутність чіткого концептуального закріплення та нормативних національних та європейських правил та тлумачень усіх видів міжнародного складника освітнього процесу призводить до категорійної плутанини та хибних тлумачень, що уповільнює динаміку розвитку ініціатив органів державного управління в галузі та нормотворчої діяльності не лише для створення функціональної та правової бази для практичного впровадження міжнародних аспектів розвитку вищої освіти в Україні, а й для виявлення можливих ризиків, які пов'язані з адаптацією міжнародних критеріїв регулювання, забезпечення якості та визнання в галузі вищої освіти.

Важливість вивчення і встановлення кореляції понять ІВО та ТВО, прогнозування шляхів диверсифікації і видозміни форм реалізації зумовлена тим, що ці феномени не є тимчасовими і будуть розвиватись дедалі активніше в усьому світі і в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усі аспекти міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, зокрема ІВО та ТВО, є предметом дослідження і висвітлення закордонних авторів. Серед європейських науковців позиції лідерів

займають представники фінських та скандинавських університетів та наукових шкіл, які визначають світоглядний вектор дослідників актуальних та інноваційних процесів у вищій освіті.

Так, А. Нааракорпі та Т. Saarinen [5] зазначають, що освітню політику вивчають і аналізують на підставі гносеології, заснованої на структурному баченні процесів, яке пов'язане з емпіричним контекстом. Отже, управління, політику та системи освіти можна легко розглядати як (ре)презентацію структур і відносин між ними. Аналіз транснаціональної політики ще більше підсилює структурну інтерпретацію, оскільки «транснаціональність» привносить додатковий ієрархічний вимір щодо національного рівня. Це підтверджують Т. Saarinen та J. Ursin [8].

Однак є альтернативні способи аналізу концепцій вищої освіти. Структурам потрібні суб'єкти для збереження або зміни; і транснаціональні, і національні не є ієрархічно врегульованими, вони переплітаються і є взаємозалежними. Дослідження стратегій розвитку вищої освіти в країнах Північної Європи та пов'язаних із нею транснаціональних тенденцій із точки зору структурних акторів та вивчення нових моделей управління (як результату поєднання транснаціональних, національних та локальних стратегій) показали, що транснаціональні регулювання, особливо спричинені й унормовані Болонським процесом, реалізуються з обов'язковим урахуванням національних цілей.

Велику увагу в публікаціях із диверсифікації підходів до реалізації освітніх послуг приділяється

також питанням, пов'язаним із керуванням галуззю вищої освіти та процесом прийняття рішень як запоруки вдалої імплементації освітніх нововведень. У своєму дослідженні А. Нааракорі та Т. Saarinen зазначають, що реалії доби, як, наприклад, масифікація освіти, спричиняють потребу реформування підходів до державного управління вищою освітою, оскільки традиційний механізм прийняття рішень на національному рівні надто забюрократизовані, забирають багато часу і створюють численні перепони через багаторівневий етап узгоджень в інстанціях [5]. Нові підходи до управління у сфері вищої освіти в статтях на цю тему називають «м'яким управлінням», «відкритим методом координації» або «аутсорсинговою політикою».

Як і для будь-якого дослідження сучасної доби, вивчення тенденцій диверсифікації шляхів постачання освітніх послуг і процесами керування галуззю вищої освіти характеризується крос-дисциплінарністю і мультиаспектністю. Міжнародна академічна спільнота, обговорюючи питання нових підходів до управління процесами у вищій освіті на конгресах NERA (The Nordic Educational Research Association) у Рейк'явіку (Ісландія) у 2013 р., та Ліллекхаммері (Норвегія) у 2014 р., зосереджувала увагу на ролі дослідників та дослідницької роботи в освітній політиці [7]. Прийняття рішень в університетських мережах, що є частиною м'якого управління, надає можливості для більш широкої участі груп інтересів (представники університетів мереж), такий метод безперечно ефективніший, ніж традиційний через прийняття рішень на рівні органів державного управління, які рідко складаються з професійних освітян та експертів у галузі.

Традиційно, ми звертаємось до досліджень, що проводяться в університетах Північної Європи, адже країни регіону були і є осередком ініціації, модернізації і трансформації процесів у вищій освіті, а також демонструють найкращі результати стану і розвитку вищої освіти. Так, дотичними до досліджуваної нами теми освітньої політики та пов'язаними з нею транснаціональними тенденціями, державним управлінням освітніми процесами та факторами впливу на нього виявились статті В. Jacobsson, Р. Læg Reid, О. Pedersen, G. Jóhannsdóttir, J.Т. Jónasson, J.В. Krejsler [6; 2; 5].

Постановка завдання. Багатоаспектність процесу інтернаціоналізації вищої освіти та слабкий рівень його практичного впровадження, відсутність нормативно-правового закріплення на національному рівні, невідповідність інституційного топ-менеджменту мовним та вимогам ІКТ до інтернаціоналізації освітніх послуг і сервісів зумовлює тривалу

актуальність дослідження міжнародної компоненти у вищій освіті. Через вищеперераховані причини в науковому дискурсі доводиться зустрічати термінологічну та концептуальну плутанину і підміну понять щодо інтернаціоналізації/транснаціоналізації вищої освіти. Завданням статті визначено провести чітке розмежування характеристик, практичної реалізації, недоліків та загроз кожного з цих процесів та аналіз із точки зору державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на різні форми інтернаціоналізації вищої освіти, найчастіше її дослідники звертаються до вивчення перспектив академічної мобільності. Сучасний стан можливостей для реалізації студентської академічної мобільності показує, що в короткостроковій перспективі традиційна мобільність студентів буде поступатись розвитку мобільності навчальних програм, оскільки переміщення курсів, а не студентів є менш затратним процесом. Найвитратнішим при цьому є етап розробки та впровадження навчальних програм, а вже корегування та розширення відбувається з мінімальними витратами.

Крім того, варто брати до уваги географію руху споживачів міжнародної вищої освіти, яка представлена азійськими, арабськими та латиноамериканськими країнами. Основними напрямками руху мобільних студентів є такі: з арабських країн у Францію (29%), США (13%), Великобританію (10%); з центральної та східної Європи у Німеччину (16%), Росію (10%), США (8%); з центральної Азії у Росію (46%), Киргизстан (10%), Туреччину (7%); зі Східної Азії та Океанії у США (28%), Австралію (17%), Японію (12%); з Латинської Америки у США (33%), Іспанію (15%), Кубу (11%); з Південної та Західної Азії у США (38%), Великобританію (18%), Австралію (11%); з країн Африки південніше Сахари у Францію (19%), Південну Африку (17%), Великобританію (12%). Щодо постачальників освітніх послуг, то лідерами є країни Західної Європи та Північної Америки, що зумовлює високу вартість вищої освіти для її здобувачів з інших країн, очевидною є подальша переорієнтація на провайдерів таких послуг із Центральної та Східної Європи. Так, до країн із найбільшою часткою іноземних студентів належить США (19%), Великобританія (11%), Австралія (8%), Франція (7%), Німеччина (6%), Японія (4%). Проте дослідники дедалі частіше називають освітні ринки Західної Європи «зрілими» і прогнозують переорієнтацію на ринки освітніх послуг Центральної та Східної Європи [1].

Щодо міжнародних підходів до організації та форм надання послуг у галузі вищої освіти, то використовують терміни «інтернаціоналізація

вищої освіти» та «транснаціональна вища освіта». Що стосується інтернаціоналізації вищої освіти, то сюди належать програми академічної мобільності, інтернаціоналізація навчальних планів, можливості проведення спільних наукових досліджень у рамках грантових програм чи міжінституційних договорів тощо. Для того, щоб чітко розмежувати це з видами діяльності, властивих для ТВО, ми послуговуватимемось визначенням, наданим Кодексом хорошої практики надання транснаціональної освіти ЮНЕСКО/Ради Європи (2001 р.), згідно з яким ТВО вміщує всі типи навчальних програм вищої освіти, комплекти навчальних курсів або освітні послуги (зокрема через дистанційну форму освіти), в яких учні знаходяться не в країні акредитації ЗВО [3]. Крім того, в Кодексі зазначено, що такі програми можуть належати до системи освіти країни, відмінної від тієї, в якій вони розроблені, можуть бути запропоновані за будь-якої національної системи вищої освіти, тому транснаціональна освіта передбачає перетин кордонів національних систем вищої освіти. У такий спосіб ТВО підпадає під категорію неофіційної вищої освіти, яка визначається як «усі форми вищої освіти, що діють паралельно з офіційною системою вищої освіти та поза її межами».

ЗАГАЛЬНІ ФОРМИ ТВО:

1) франчайзинг – процес, за допомогою якого заклад вищої освіти (франчайзер) з однієї країни надає іншій установі (франчайзі) з іншої країни право проводити підготовку спеціалістів за програмами/ кваліфікаціями франчайзера в країні, до якої належить франчайзі, незалежно від країни походження студентів:

- у більшості випадків франчайзі виконує лише першу частину освітньої програми, яка може лише частково забезпечити кредитами для отримання кваліфікації у франчайзера в контексті виконання програм;

- франчайзі не завжди отримує визнання в країні, що приймає, навіть якщо програми/ кваліфікації франчайзера, за якими здійснюється підготовка в країні його акредитації, визнаються в країні, що приймає;

2) виконання програм – міжінституційні заходи, згідно з якими дві або більше установ погоджуються спільно укладати навчальні програми в частині визначення та трансферу кредитів, щоб студентам, які навчаються в одному ЗВО, здобуті кредити було перезараховано під час продовження навчання в іншому ЗВО («Twinning programs», «угоди про виконання програм» тощо). Вони можуть при-

звести або не призвести до впровадження спільних ступенів та/ або подвійних дипломів;

3) мережі кампусів – кампуси, засновані ЗВО з однієї країни в іншій країні з метою впровадження власних освітніх програм/кваліфікацій незалежно від походження студентів:

- організація подібна до франчайзингу, але франчайзі – це кампус франчайзера;

- вищеперераховані аспекти франчайзингового співробітництва між ЗВО можна застосовувати і відносно мережевого кампусу;

4) офшорний філіал – автономна установа, створена в країні, що приймає, проте, з точки зору організаційної структури та змісту освіти, належить до системи вищої освіти іншої країни, не маючи кампусу в країні походження:

- рідко визнається в приймаючій країні;

- деякі можуть мати угоди про виконання програм з іншими ЗВО країни, до якої вони належать;

5) великі корпорації, що, як правило, є частинами великих транснаціональних корпорацій і створюють власні ЗВО або навчальні програми, за якими пропонуються кваліфікації, що не належать до жодної національної системи вищої освіти;

6) міжнародні заклади освіти – установи, що пропонують так звані «міжнародні» програми/ кваліфікації, які не належать до жодної конкретної системи освіти:

- можуть мати мережі кампусів у декількох країнах;

- рідко визнаються в країнах, що приймають;

- можуть бути акредитовані національним акредитаційним органом або мати угоди про виконання програм із великими міжнародними університетами (наприклад, із Великобританії чи США, система освіти в яких є прикладом для наслідування);

7) організація дистанційного навчання та віртуальні університети, де учневі надається навчальний матеріал через поштові або веб-сервіси, тоді як сам навчальний процес відбувається вдома. З'являється дедалі більша кількість таких установ, чії програми/ кваліфікації можуть або не належать до системи вищої освіти певної країни.

Суттєвим питанням щодо ТВО є те, що не існує загальної правової бази, яка могла б гармонізувати різні освітні структури та цінності закладів та кваліфікацій, що беруть участь у транснаціональних освітніх процесах. Хоча ТВО доволі важко оцінити, проте вона є більш позитивним, ніж негативним явищем, оскільки підтверджує незалежність кожної національної системи освіти та захист культурної ідентичності кожної держави. ТВО передбачає перетин культурних, мовних, законодавчих,

а також національних і часто міжконтинентальних кордонів. Беручи до уваги труднощі в адаптації та гармонізації різних систем, що працюють із різними ключами та орієнтирами, головними наслідками є те, що, з одного боку, можуть з'являтися чудові міжнародні та транснаціональні університети, які можуть стикатися із труднощами під час поширення своїх навчальних курсів за межами країни, тоді як деякі невідомі та нелегальні установи, так звані «фабрики ступенів», можуть працювати в різних національних контекстах одночасно.

Це негативний аспект ТВО, тому можливим рішенням могло б бути введення до Європейського права норм, що забороняють діяльність «фабрик ступенів». Проте це може суперечити нормам національних систем освіти, ставлячи під загрозу автономію. Цікаво зазначити, що такі країни з відкритими регуляторними рамками, як Австрія, Нідерланди або Норвегія, мають менше проблем із реалізацією ТВО, оскільки такі відкриті системи, як правило, поглинають неофіційну вищу освіту, підпорядкувавши її нормам офіційної вищої освіти і впровадивши певний контроль.

Що стосується державного управління процесами, пов'язаними із ТВО, то на найвищому рівні воно має сприяти міжінституційному обміну інформацією та науковим розвідками щодо транснаціональної освітньої політики та проблем; формулювати рекомендації щодо адаптації «внутрішнього» та «зовнішнього» європейського виміру транснаціональної освіти; сприяти встановленню зв'язків між формальними закладами вищої освіти, неформальними постачальниками освітніх послуг, неформальними транснаціональними постачальниками вищої освіти, франчайзерами, франчайзі, віртуальними університетами, професійними організаціями та корпоративними провайдерами; сприяти проведенню семінарів для впровадження належної практики.

Висновки. Спираючись на вивчений міжнародний досвід формального/ неформального постачання освітніх послуг, що традиційно належить та ТВО, та на його концептуальне та практичне закріплення у світовій практиці, можна сформулювати такі висновки.

По-перше, на концептуальному рівні цілком очевидно є різниця між процесами ІВО та ТВО, а тому синонімічне вживання в освітньому науковому дискурсі за аналогією з економічним науковим контекстом є помилковим. Необізнаність з особливостями цих двох актуальних тенденцій у вищій освіті долається шляхом розширеного висвітлення цих тем серед науковців, дослідників,

топ-менеджменту українських ЗВО, а на практичному рівні – через прийняття Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти України.

По-друге, на сучасному етапі розвитку вищої освіти спостерігається тенденція до збільшення кількості неформальних провайдерів освітніх послуг, що спонукає органи державного управління передбачити і планувати механізми визнання і прирівнювання формальної і неформальної освіти. Тому ТВО радше потребує осмислення і підпорядкування системі державного управління освітою, а не повного/часткового обмеження чи заборони. Зараз у більшості європейських країн тенденція полягає в тому, що замість заборони операцій ТВО вони мають підпорядковуватися певній системі контролю.

По-третє, окрім Міністерства освіти і науки України, реалізацію ТВО в Україні мають контролювати інші органи державного управління, зокрема державні органи захисту прав споживачів, адже найбільше загроз від впровадження ТВО пов'язані саме з правами споживачів таких освітніх послуг. Основні моменти, пов'язані із захистом споживачів, такі:

- неофіційна ТВО актуалізує проблеми контролю, оскільки лежить поза національними системами громадської підзвітності. Варто пам'ятати, що системи забезпечення якості значно різняться в європейських державах. Крім того, той факт, що постачальник освітніх послуг визнаний у загальній національній структурі вищої освіти, не обов'язково гарантує якість освітніх послуг. Часто провайдери неформальної освіти пропонують високоякісну, високотехнологічну і сучасну освітню опцію;

- постачальники ТВО, окрім того, що вони не відповідають вимогам загальнодержавного стандарту забезпечення якості вищої освіти, можуть не мати і розроблених внутрішніх механізмів забезпечення якості надаваних освітніх послуг;

- є загроза для непоінформованих споживачів освітніх послуг потрапити у «млини» кваліфікацій; Лісабонська конвенція [4] застосовується лише до кваліфікацій, що присвоюються акредитованими провайдерами освітніх послуг, тому не охоплює всю ТВО;

- якщо заклад-провайдер послуг ТВО входить до системи офіційної освіти в одній країні, то це не гарантує приналежність його філій до офіційної освіти країни призначення, адже національні правові бази умисне створюють жорсткі і негнучкі рамки дозвільної системи, регулювання та контролю за якістю освітніх послуг ЗВО.

Список літератури:

1. Костюк Т.О. Вища освіта на експорт: вимоги інтернаціоналізації до системи державного управління. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2016. № 1.
2. Adam S. Transnational education project. Report and recommendations, 2001. URL: <http://www.unige.ch/eua/En/Publications/HE%20texts/welcome.html>.
3. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. Council of Europe/UNESCO, 2000.
4. Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region. Lisbon, Portugal, Council of Europe/UNESCO COE, 1997.
5. Naapakorpi A., Saarinen T. (Eds.). Transnationalisation and Nordic higher education: Tensions and possibilities in educational policy. Universitetsforlaget AS. Nordic Studies in Education, 34 (3). 2014.
6. Jacobsson B., Lægheid P., Pedersen O. Europeanization and Transnational States: Comparing Nordic Central Governments. Milton Park: Routledge, Taylor & Frances. 2003.
7. NERA (The Nordic Educational Research Association). URL: http://www.nfpe.net/?page_id=9.
8. Saarinen T., Ursin J. Dominant and emerging approaches in the study of higher education policy change. Study in higher Education. March, 2012.
9. The Changing Face of Transnational Education: Moving Education Not Learners. UNESCO/CEPES // Higher Education in Europe, Volume XXIV, No 2, 1999.

**ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЕ И ИНТЕРНАЦИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Інтернаціоналізація вищого образования является сейчас актуальным предметом исследования среди ученых во всем мире. Руководители высших учебных заведений, национальные законодательные органы и такие международные акторы, как Европейский Союз и ЮНЕСКО, признают интернационализацию высшего образования залогом устойчивого развития отрасли. Рост акцента на интернационализацию привело к диверсификации контекстов преподавания и обучения в высшем образовании и привело к росту потребности в поиске соответствующих подходов, многообразие которых вызывает путаницу в научном дискурсе. Фокус внимания данного исследования сосредоточен на концептуальных различиях транснационализации и интернационализации на институциональном и национальном уровнях.

Ключевые слова: интернационализация высшего образования, транснациональное высшее образование, категории высшего образования, европейский опыт, Украина.

TRANSNATIONAL AND INTERNATIONAL DIMENSION OF HIGHER EDUCATION

The internationalization of higher education is currently the subject of research among scholars around the world. University graduates, national legislatures and international actors such as the European Union and UNESCO recognize the internationalization of higher education as the key to sustainable development in the industry. The growing emphasis on internationalization has led to a diversification of the contexts of teaching and learning in higher education and has led to an increase in the need to seek appropriate approaches, the diversity of which is causing confusion in scientific discourse. The focus of this study focuses on the conceptual differences between transnationalization and internationalization at the institutional and national levels.

Key words: internationalization of higher education, transnational higher education, higher education categories, European experience, Ukraine.